

Pers İmparatorluğu'nun İlk Başkenti Pasargadai ve Büyük Kyros'un (M.Ö. 559-530) Anıt Mezarı*

Eray KARAKETİR

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi
karaketireray@gmail.com

Geliş tarihi: 04.01.2017, Kabul tarihi: 27.11.2017

ÖZET

Pasargadai, Pers İmparatorluğu'nun ilk başkentidir. Pasargadai'nin inşasına Büyük Kyros döneminde başlanmış ve Büyük Kyros'un ölümüyle yarım kalan inşa faaliyetleri I. Darius zamanında tamamlanmıştır. İran'ın Fars Eyaleti sınırları içerisinde yer alan Pasargadai'a ilk ziyaret 15. yüzyılın ikinci yarısında yapılmış ve 20. yüzyılın hemen başında yapılan arkeolojik çalışmalar neticesinde şehrin keşfi tüm bilim dünyasına duyurulmuştur. Farklı kültür coğrafyalarına ait insanlar tarafından inşa edilen Pasargadai, yerli mimari özelliklerin yanı sıra çevre kültürlerin mimari özelliklerine de sahiptir. Pasargadai'da R Kapısı, S Sarayı, P Sarayı ve Büyük Kyros'un anıt mezarı olmak üzere dört ana yapı vardır. Bu dört ana yapının haricinde; saray olduğu düşünülen inşası yarım kalmış bir yapı, dini nitelikler taşıyan bir kule, dört kısımdan oluşan bir saray bahçesi, iki sütunun yer aldığı bir küçük yapı, A evi ve B evi olarak isimlendirilen iki küçük yapı ve Orta Çağ'a ait bir kervansaray bulunmaktadır. Çeşitli özellikleri dolayısıyla Pasargadai'daki en dikkat çekici yapı Büyük Kyros'un anıt mezarıdır.

Anahtar Kelimeler: Pasargadai, Büyük Kyros, Büyük Kyros'un Mezarı, Akamenid Mimarisi, Pers Başkenti

Mausoleum Of Cyrus The Great (559-530 B. C.) And First Capital Pasargadai Of The Persian Empire

ABSTRACT

Pasargadai is the first capital of Persian Empire. The construction of Pasargadai had started during the rule of Cyrus the Great and it had been completed by Darius I after his death. The first visit to Pasargadai that is situated in Fars Province of Iran was made in the second half of 15th century and the discovery of the city as a result of archeological excavations carried out at the very beginning of 20th century has been announced to world of science. Pasargadai which was built by various people who belong to different cultural geographies has not only local architectural characteristics but also the architectural characteristics of the nearby cultures. In Pasargadai, there are four main structures: Door R, Palace S, Palace P and mausoleum of Cyrus the Great. Except for these four structures, there is an unfinished structure which is considered as a palace, a tower that has religious features, a palace garden that consists of four sections, a small structure with two column, two small structure named as house A and house B, and a caravanserai that dates to Medieval Age. In connection with its various architectural characteristics, the mausoleum of Cyrus the Great is the most remarkable structure in Pasargadai.

---

* Bu makale 2015 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında tamamladığım "Pers Kralı II. Kyros (Hayatı, Şahsiyeti ve Siyasi Faaliyetleri)" isimli yayınlanmamış yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Key Words: Pasargadai, Cyrus the Great, Tomb of Cyrus the Great, Achaemenid Architecture, Capital of Persian

GİRİŞ

Pers İmparatorluğu kurulduktan kısa bir süre sonra Eski Yakındoğu’da önemli bir güç haline gelmiş ve bu durum hem Büyük Kyros’un kişisel saygınlığı hem de imparatorluğun idari işleyişi için bir başkent gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bunun sonucunda Büyük Kyros, kendisinin ve imparatorluğunun saygınlığına uygun gösterişli bir başkent inşasına girişmiş ve kuracağı başkent ismini “Pasargadai” olarak belirlemiştir. Herodotos’un verdiği bilgilere baktığımızda Büyük Kyros’un başkenti için gayet uygun bir isim seçtiği görülmektedir. Herodotos’un verdiği bilgilere göre, Persleri meydana getiren boylardan en soylusu Pasargadai boyudur ve Pers kraliyet sülalesi bu boyun kollarından biri olan Akamenid/Ahameniş’ten gelmektedir (Herodotos, I. 125). Strabon’un anlattıklarına göre Büyük Kyros, Med Kralı Astyages’le (M.Ö. 585-550) son savaşını Pasargadai şehrini kuracağı yerin yakınlarında yapmış ve savaşı kazandıktan sonra Pasargadai’in inşasına başlamıştır (Strabo, XV. 3. 8). Ancak Herodotos, Büyük Kyros’un Sardes’i ele geçirdikten sonra Ekbatana’ya (Hemedan) döndüğünü belirtmektedir (Herodotos, I. 153). Herodotos’un anlattıkları ve dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda Büyük Kyros’un yeni bir başkent kurmakla uğraşmak yerine Lydia seferine giriştiği ve Ekbatana’yı Lydia seferi sonrasında kadar başkent olarak kullandığı tahmin edilmektedir.

Bazı bilim insanları Pasargadai’in inşası konusunda Strabon’un anlattıklarının doğru tarafları olduğunu savunsa da yapılan arkeolojik çalışmalar Pasargadai’in inşasına M.Ö. 547/546’dan yani Lydia Krallığı’nın ele geçirilişinden sonra başladığını göstermektedir. Ayrıca Büyük Kyros’un M.Ö. 530’da ölmesiyle bazı kısımlarının inşasının yarım kaldığı ve bu yarım kalan kısımların I. Darius (M.Ö. 522-486) döneminde tamamlandığı bilinmektedir (Stronach, 2013: 60; Briant, 2002: 85; Dandamayev ve Lukonin, 1989: 242; Garthwaite, 2011: 40; Toteva, 2007: 43). Pasargadai’in inşasına Yeni Babil Krallığı’nın ele geçirilişinden sonra başlanmış olması yüksek bir ihtimaldir. Çünkü Mezopotamya’ya düzenlenecek büyük bir sefer öncesinde imparatorluğun insan gücünün ve ekonomisinin bir başkent inşası gibi epeyce emek gerektiren bir işle karşı karşıya bırakılması doğru bir karar olarak görünmemektedir.

Pasargadai’a Yapılan İlk Ziyaretler ve Pasargadai’in Keşfi

UNESCO tarafından 2004 yılının Temmuz ayında Dünya Kültür Mirası Listesine alınan Pasargadai antik şehri, (Resim 1) İran’ın Fars eyaletindeki Morghab (Su Kuşu) Ovası’nda deniz seviyesinden 1900 metre yükseklikte yer almaktadır. İran’daki diğer antik şehirlerden Persepolis’in 40 kilometre kuzeydoğusunda, Anşan’ın ise 75 kilometre kuzeybatısında bulunan şehrin içinden Pulvar Nehri geçmektedir (Stronach, 2013: 53; Kuhrt, 2009: 372-373; Briant, 2002: 85; Toteva, 2007: 45; Curtis, 2005: 31). Kanallarla sulanan bahçelerin izlerine rastlanan Pasargadai’da çeşitli amaçlar için yapılmış birkaç yapının kalıntıları ve Büyük Kyros’un anıt mezarı vardır (Resim 2-Resim 3). Farklı etkenlerin neden olduğu yıpranmaya rağmen şehirdeki en iyi korunmuş yapı Büyük Kyros’un anıt mezarıdır (Briant, 2013: 10; Curtis, 2000: 39). Pasargadai’i mimari açıdan incelemeye başlamadan önce bu şehri ziyaret eden devlet adamı, gezgin ve araştırmacılar ile şehirde arkeolojik çalışma yapanlar hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

Öncelikle şu belirtilmelidir ki, Büyük Kyros’un anıt mezarının da dâhil olduğu Pasargadai’daki yapılar Orta Çağ’dan günümüze kadar olan süreçte Tevrat, Zebur ve Kur’an-ı Kerim’de ismi geçen Hz. Süleyman ile ilişkilendirilmiştir (Wiesehöfer, 2003: 322). Ancak bu durum bilimsel çalışmaların neticesi olmayıp İran’ın İslamiyet döneminde uğradığı

değişimlerin bir sonucudur. Orta Çağ'da Persler hakkında yeterince bilgi sahibi olmayan İranlılar, Tevrat ve Kur'an-ı Kerim'de hem güçlü bir kral hem de bir peygamber olarak anılan Hz. Süleyman'ı Pasargadai'daki yapıların sahibi olarak görmüşler ve Pasargadai'daki yapıları ona göre isimlendirmişlerdir (Mousavi, 2013: 30; Sarkhosh Curtis, 2005: 250). Orta Çağ'da İranlıların bu şekilde düşünmelerinde Hz. Süleyman'ın cinlerin yardımıyla bazı imar faaliyetlerinde bulunmuş olması önemli bir rol oynamıştır (Sebe' Suresi. 12-13).

Pasargadai'nın İslami dönemle ilişkilendirilmesinde Orta Çağ'da İran'da yaşamış devlet adamları ve yazarların da etkisi vardır. 12. yüzyılda yaşadığı düşünülen İbnü'-l Belhi, Fars bölgesinin tarih ve coğrafyasına dair bilgiler içeren Fârsnâme isimli eserinde Hz. Süleyman'ın annesinin mezarından bahsetmektedir ki, bu mezar Büyük Kyros'un anıt mezarından başkası değildir. İbnü'-l Belhi, eserinde Büyük Kyros'un anıt mezarını kör olma korkusuyla hiç kimsenin içine bakmaya cesaret edemediği taştan yapılmış bir kare olarak tasvir etmiştir (Mousavi, 2013: 30-31). İran'da 1148-1286 tarihleri arasında hüküm sürmüş olan ve Salgurlular ve Fars Atabeyleri gibi isimlerle bilinen Türk-İslam hanedanı (Merçil, 2009: 29-30) zamanında Atabey Sa'd bin Zengi (1198-1226) tarafından Büyük Kyros'un mezarını çevreleyen alanda bir cami inşa ettirilmiştir. Caminin inşaatı için civardaki saraylardan getirilen sütunlar 1971'de eski yerlerine geri götürülmüştür. Ayrıca yapılan arkeolojik çalışmalarda Pasargadai'daki bazı taş bloklar üzerinde Salgurlular dönemine tarihlenen bazı yazıtlar bulunmuştur (Mousavi, 2013: 31-32; Stronach, 2013: 56-57; Sarkhosh Curtis, 2005: 253).

Mevcut bilgilere göre, Pasargadai'a ilk ziyaret 1474 yılında Venedikli bir büyükelçi ve tüccar olan Giosafat Barbaro tarafından yapılmıştır. Giosafat Barbaro, gezi izlenimlerini kaleme aldığı bir metinde Pasargadai'daki bir yapının İranlılarca "Süleyman'ın annesinin mezarı" olarak isimlendirildiğini belirtmiştir. Giosafat Barbaro'nun Pasargadai'a dair kaleme aldığı izlenimler García de Silva Figueroa, Jean-Baptiste Tavernier ve John Chardin gibi gezginlerin dışında Avrupalıların ilgisini çekmemiştir. 1621 yılında Romalı Pietro Della Valle'nin Pasargadai'ın yanından geçtiği düşünülmektedir. Çünkü bu gezgin de Büyük Kyros'un anıt mezarını akla getiren bazı notlar kaleme almıştır. 1638 yılında Alman büyükelçi Johann Albrecht von Madelslo, Pasargadai ve Persepolis'i ziyaret etmiş ve Büyük Kyros'un anıt mezarını kesme taşlardan meydana gelen yüksek bir kare üzerinde beyaz mermerden inşa edilmiş küçük bir şapel olarak tarif etmiştir. Onun bu betimlemesi Büyük Kyros'un anıt mezarının mimari özellikleri hakkında yapılan bilinen ilk betimlemedir. 17. ve 18. yüzyılda yaşamış Hollandalı gezginler John Struys ve Cornelis de Bruijn, yazdıkları anılarda Büyük Kyros'un anıt mezarının kadınlar için bir hac yeri olduğunu ifade etmişlerdir (Briant, 2013: 11; Mousavi, 2013: 33-34).

Pasargadai, 18. ve 19. yüzyılda yaşamış Batılı gezgin ve diplomatların da ziyaretine şahit olmuştur. William Ouseley'in verdiği bilgiler o dönemde Batı dünyasında Pasargadai hakkında yapılan en detaylı açıklamalardır. Kendi titiz gözlemleri neticesinde öğrendiklerinin yanı sıra antik döneme ait eserlerden edindiği bilgileri de dikkate alan William Ouseley, Pasargadai'daki birçok yapıyı tasvir etmeyi başarmıştır. James Justinian Morier, gözlemleri neticesinde Büyük Kyros'un anıt mezarının Süleyman'ın annesinin mezarı olduğu konusuna dikkat çekmiştir. Robert Ker Porter ise Pasargadai'a gerçekleştirdiği ziyaretin ardından burasından Pasargadai ismiyle bahseden ilk ziyaretçi olmuştur. Ayrıca o dönemde Pasargadai'daki çeşitli figürler ve yazıtlar hakkında yayınlar çıkarmıştır. Onun bu yayın faaliyetlerinin benzerleri o dönemde Charles Texier tarafından da yapılmıştır. 1821'de Pasargadai ve Persepolis'i ziyaret eden Claudius James Rich, Büyük Kyros'un anıt mezarını Doğu ülkelerinin en ilginç ve en ünlü mezarı olarak nitelendirmiştir. Robert Ker Porter ve Charles Texier'in yayınlarından daha ayrıntılı bilgiler içeren bir çalışma, ressamlık ve mimarlıkla uğraşan Eugène Flandin ve Pascal-Xavier Coste tarafından 1851 yılında Voyage en Perse (İran'a Seyahat) ismiyle yayınlanmıştır. İlerleyen süreçte fotoğraf teknolojisinin

ortaya çıkmasıyla 1857 yılında İtalyan Albay Luigi Pesce, Pasargadai ve Persepolis'in ilk fotoğraflarını çekmiştir. Onun çektiği fotoğraflar 1870 ve 1880'lerde Franz Stolze tarafından çekilen fotoğraflara öncülük etmiştir. 1892 yılında George Nathaniel Curzon o zamana kadar Pasargadai hakkında yapılmış bütün çalışmaları incelemiş ve Persia and The Persian Question (İran ve İran'lı Meselesi) ismiyle kapsamlı bir eser yayınlamıştır (Mousavi, 2013: 35-38; Briant, 2013: 11; Sarkhosh Curtis, 2005: 254).

Pasargadai'da ilk bilimsel çalışmalar Alman arkeolog ve dilbilimci olan Ernst Emil Herzfeld tarafından yapılmıştır. İran'ın arkeolojisi ve Eski Çağ tarihi alanında dünyada önde gelen isimlerden birisi olan Herzfeld, 1905 yılında Pasargadai'daki ilk çalışmalarına başladığı zaman Persler hakkında yapılmış çalışmalar sayı ve nitelik olarak çok yetersiz bir durumdaydı. Bu yüzden Pasargadai hakkında bilinenler gezginlerin ve bazı antik kaynakların bahsettiklerinden ibaretti. Herzfeld, Pasargadai'a geldiğinde üzerinde Asur etkileri taşıyan dört kanat, Elam etkileri görülen bir giysi ve Eski Mısır etkilerine sahip bir başlık taşıyan sakallı bir insan figürünün (Resim 4) yer aldığı bir kabartmayı fark etmiştir. Detaylıca incelendiğinde kabartmanın üzerinde bir çivi yazısı bulunduğunu gören Herzfeld, Elamca, Persçe ve Akadca olmak üzere üç dilde yazılmış olan yazıt üzerinde okuma çalışmalarına başlamıştır. Çalışmaları sonucunda yazıtta "Ben kral Kyros, bir Akamenid/Ahameniş" yazdığını anlayan Herzfeld, kabartmadaki figürün Büyük Kyros'u tasvir etmediğini belirtmekle birlikte Pasargadai'nin Büyük Kyros'un kurduğu ancak o zamana kadar bulunamamış olan başkent olduğunu bütün dünyanın bilgisine sunmuştur (Stronach, 2013: 54-55; Briant, 2002: 89; Curtis, 2005: 31-32). Pasargadai'nin 19. yüzyılın başına kadar neden bulunamadığı ise merak edilen bir konudur. Bu durumun muhtemel iki sebebi olabilir. Birincisi Pasargadai'nin Fars eyaletinin merkezi bir yerinde olmayıp insanların sık uğramadığı kuzeydeki yüksek düzlüklerde yer almasıdır. İkincisi ise Pasargadai'daki yapıların Orta Çağ'ın başlarından itibaren gerçek sahipleriyle değil de, Hz. Süleyman gibi dini ve efsanevi bir karakterle ilişkilendirilmiş olmasıdır (Stronach, 2013: 58).

Bu büyük başarısının ardından çalışmalarını İran üzerinde yoğunlaştıran Herzfeld, Pasargadai'daki küçük çaptaki çalışmalarının ardından buradaki ilk resmi arkeolojik kazısına bir mimar olan Friedrich Krefter'le birlikte 1928 yılında başlamış ve bu kazı çalışmasını bir ay sürdürebilmiştir. Herzfeld kısa süreli bu kazı çalışmasına rağmen Pasargadai'daki yapıların temel özelliklerini kavramayı başarmış ve onun bu başarısı sonraki çalışmalara öncülük etmiştir. 1949 yılına geldiğinde İran Arkeolojik Hizmetler Kurumu tarafından görevlendirilen mimar Ali Sami, Pasargadai'daki arkeolojik kazıları tekrar başlatmış ve bu çalışmalarını 1955 yılına kadar aralıklarla sürdürmüştür. Onun yaptığı arkeolojik çalışmalar neticesinde Büyük Kyros'un anıt mezarını çevreleyen alan temizlenip düzenlenmiş, anıt mezar yakınında İslami döneme ait yapılar ortaya çıkarılmış, bölgedeki bahçelere dair ilk kalıntılar bulunmuş ve bölgedeki yapıların planlarıyla ilgili önemli bilgiler elde edilmiştir. Pasargadai'daki son arkeolojik kazılar ise İngiltere İran Araştırmaları Enstitüsü tarafından görevlendirilen ve bugün Kaliforniya Üniversitesi'nde Yakınoğu arkeolojisi alanında profesörlük görevini yürüten David Stronach tarafından 1961-1963 tarihleri arasında yapılmıştır. David Stronach'ın yaptığı kazılar sonucunda Pasargadai'daki ana yapıların ve su kanallarının özellikleri ayrıntılı bir şekilde ortaya koyulmuştur (Stronach, 2013: 55-57; Mousavi, 2013: 38; Toteva, 2007: 43; Curtis, 2000: 39).

Pasargadai'daki Çeşitli Yapılar ve Bunların Mimari Özellikleri

Pasargadai'daki yapıların günümüze kadar ulaşmış olmasını ve yapı özelliklerini göz önünde bulundurduğumuzda yapıları inşa edenler ve yapıların inşasında kullanılan malzemeler de çalışmamızda bahsetmemiz gereken önemli unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. Pasargadai'daki yapıların inşasında Eski Çağ'ın uzun bir zaman diliminde temel

yapı malzemeleri olarak kullanılan ahşap ve kerpiç kullanılmamış ve yapılar o dönem İran'ı için yeni bir inşa geleneğini başlatacak olan taştan inşa edilmiştir. Perslerin o dönemde taş işçiliğinde çok yetkin olmamaları nedeniyle Büyük Kyros, İonia ve Lydia'dan taş ustaları getirterek onların taş işleme bilgilerinden yararlanmışlardır (Stronach, 2013: 59; Kuhrt, 2009: 372-373; Curtis, 2005: 44; Huff, 2004: 394; Roaf, 1996: 204). Yapıların mimari özellikleri İonia ve Lydia'dan getirilenlerin yanı sıra Pers, Med ve Babilli inşaat ustalarının da Pasargadai'nin inşasında görev aldıklarını göstermektedir. Böylelikle farklı kültür coğrafyalarından gelen ustalar tarafından inşa edilen Pasargadai hem Elam, Med ve Pers gibi yerli; hem de Anadolu ve Mezopotamya gibi yabancı bir mimari kültürün izlerini taşıyan ihtişamlı bir başkent olmuştur (Dandamayev ve Lukonin, 1989: 243-244). Ayrıca Pasargadai'nin inşasında görev alanların hangi kavimlerden insanlar oldukları bilinmesine karşın bu kimselerin isimlerine dair bir bilgiye ulaşılamamıştır (Mousavi, 2013: 30).

Pers mimarisi konusunda dünyanın önde gelen bilim insanlarından birisi olan Carl Nylander, Pasargadai'deki mimari kültürün karakteristik özelliklerini belirleyebilmemizde çok önemli bir yere sahiptir. Carl Nylander'in tespitlerine göre, Pasargadai'deki yapıların taştan inşa edilecek olması bu konuda yeterli bir işçilik gücüne sahip olmayan Büyük Kyros'un İonia ve Lydia'dan taş ustaları getirmesini mecburi kılmıştır. Bu durum İonia ve Lydialı ustaların inşaatın yapımı boyunca inşaatta çalışan diğer halklara ustabaşı statüsünde liderlik ettiklerini düşündürmektedir. Yine Carl Nylander'in verdiği bilgilere göre, Pasargadai'deki saraylar başta İonia olmak üzere Anadolu'daki sütunlu revak üslubunun etkilerini taşımaktadır. El yapımı platformlar ve uzun sütunlu salonlar Asur, Urartu, Manna ve Med mimarisine dair özellikleri akla getirmektedir. Yapılardaki dini motiflerin varlığı ise Elam ve Asur sanatını yansıtmaktadır. Büyük Kyros'un anıt mezarının yapı karakteri Mezopotamya'daki ziggurat üslubu ile İran'ın yerli mimari özelliğinin birleşiminden meydana gelmektedir. Bu denli titiz bir işçilik ve zengin karakteristik özellikler taşıyan Pasargadai, sanatsal öneminin yanında Pers mimari geleneğinin şekillenmesi bakımından da büyük bir öneme sahiptir. Pasargadai'de uygulanan mimari üslup Perslerin ilerleyen dönemlerde inşa ettikleri saray ve tapınak gibi yapılardaki mimari geleneğin temelini oluşturmuştur (Dandamayev ve Lukonin, 1989: 242-244; Dandamayev, 1989: 69).

Pasargadai'nin inşasında İonia ve Lydialı ustaların çalıştığına dair bilgiler çivi yazılı belgeler tarafından da desteklenmektedir. I. Darius'a ait çivi yazılı belgeler I. Darius'un Susa'daki sarayında İonia ve Lydialı duvar ustalarının çalıştıklarına yönelik bilgiler içermektedir (Villing, 2005: 237). Bunun yanı sıra M.Ö. 5. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Persepolis Hazine Tabletleri; Karia, İonia ve Lydialı duvar ustalarından bahsetmektedir (Mellink, 1988: 219). Bu bilgiler, hem o dönemde Anadolu'da mimari işçiliğinin gelişmiş olduğunu hem de Büyük Kyros döneminde Pers mimari faaliyetlerinde rol oynamaya başlayan Anadolu uygarlıklarındaki inşaat ustalarının Büyük Kyros'tan sonraki dönemlerde de Pers İmparatorluğu'nda görev aldıklarını göstermektedir.

Pasargadai'deki yapılar R Kapısı, (Resim 5) S Sarayı, (Resim 6) P Sarayı (Resim 7) ve Büyük Kyros'un anıt mezarı olmak üzere dört ana bölüme ayrılabilir. Bu dört ana yapının haricinde; saray olduğu düşünülen inşası yarım kalmış bir yapı, dini amaç taşıyan bir kule, dört kısımdan oluşan bir saray bahçesi, iki sütunun yer aldığı bir küçük yapı, A ve B evi olarak isimlendirilen iki küçük yapı ve Orta Çağ'a ait bir kervansaray bulunmaktadır. Yapılar dağınık bir yerleşim düzenine sahiptir ve yapıların bulunduğu alan toplamda 3 kilometre uzunluğa ve 2 kilometre genişliğe sahiptir. Yapıların birbirinden uzakta inşa edilmiş olmaları Pasargadai'nin bir başkentten ziyade dağınık bir kabilenin yerleşim yeri olduğu söylentilerine yol açmıştır. Ancak yapılar arkeolojik ve mimari bakımdan incelendiğinde bir ana plan çerçevesinde belli bir yerleşim düzenine sahip oldukları görülmektedir. Büyük Kyros'un anıt mezarı, diğer tüm yapıların güneyindedir ve bu konumuyla yapıların en uzağında yer almaktadır. Anıt mezarının diğer tüm yapıların uzağında yer alması anıt mezar ve çevresinin

kutsal kabul edilmiş olması ihtimaliyle açıklanabilir. S ve P sarayları, saray bahçesi ve küçük çaptaki yapıların inşasının Büyük Kyros hayattayken tamamlanıp tamamlanmadığı hususunda bilim insanlarının kafasında bazı şüpheler bulunmasına karşın anıt mezar ve R Kapısı'nın Büyük Kyros döneminde inşa edildiği konusunda genel bir görüş birliği söz konusudur (Stronach, 2013: 58-59; Briant, 2002: 85-94; Stronach, 1985: 842-845; Mousavi, 2013: 32-33; Toteva, 2007: 43). Büyük Kyros'un anıt mezarının yakınında bulunan kervansarayın ise Orta Çağ'da İran'ın güney ve batısında hâkimiyet kurmuş olan Muzafferîler Hanedanlığı'nın (1318-1393) hükümdarlarından Şah Şucâ (1358-1384) (Kurtuluş, 2006: 419-420) döneminde inşa edildiği bilinmektedir (Mousavi, 2013: 32-33).

“Kyros Kapısı” ve “Kabartmalı Kapı” gibi isimlerle bilinen R Kapısı, sarayların yer aldığı geniş alanın doğu ucunda yer almaktadır. R Kapısı, Susa'daki Darius Kapısı ve Persepolis'teki Kserkses Kapısı için bir örnek teşkil etmiştir. R Kapısı'nın hemen yanında kapının girişini koruması için Asur tarzı kanatlı boğalar yapıldığını düşündüren belirtiler mevcuttur fakat birkaç belirti dışında bu kanatlı boğalara dair kalıntılar günümüze ulaşmamıştır. R Kapısı'nın hemen yanında taşa işlenmiş bir kabartma yer almaktadır. Asur etkileri taşıyan dört kanat, Elam etkileri görülen bir giysi ve Eski Mısır etkilerine sahip bir başlık taşıyan sakallı bir insan figürünün olduğu bu kabartmanın, salonun girişini koruma amaçlı yapıldığı düşünülmektedir. Kabartmanın hemen üstünde daha önce bahsettiğimiz üzere Ernst Emil Herzfeld'in okuduğu üç dilli yazıt yer almaktayken çeşitli etkenler dolayısıyla bugün artık yerinde yoktur. R Kapısı'nın hemen arkasında iki ana iki tane ise yan girişe sahip 26.40x22.60 ölçülerinde dikdörtgen bir salon bulunmaktadır. Salonun taş temellerinin sağlam bir halde olmasına karşın duvarlarının çok az bir kısmı günümüze ulaşabilmiştir. Salonda iki sıra halinde ve dörder şekilde yer alan taştan yapılmış sütun kaideleri tavanı destekleyen unsurlar olarak dikkat çekmektedir. 16 metre yüksekliğe sahip olduğu tahmin edilen sütunların bu özellikleri göz önünde bulundurulduğunda R Kapısı'nın, Pasargadai'nin en yüksek binası olduğu düşünülmektedir. Ayrıca sütunlu salon üslubunu Perslerin büyük bir olasılıkla Lydia ve İonialılarda göreyerek kendi yapılarına uyguladıkları anlaşılmaktadır (Stronach, 2013: 65-67; Briant, 2002: 85-89; Stronach, 1985: 842-845; Curtis, 2005: 31-32; Curtis, 2000: 39).

R Kapısı'ndan batıya doğru gidildiğinde derin bir kanalla karşılaşılmaktadır. “Kabul Salonu” ve “Misafir Salonu” gibi isimlerle de bilinen S Sarayı'nın 50 metre kadar doğusunda yer alan bu kanalın üzerinde muhtemelen S Sarayı'nda ağırlanacak ziyaretçilerin geçişini sağlamak amacıyla taş ve ahşap kullanılarak bir köprü yapılmıştır. Bu köprüden geçip 50 metre kadar ilerlediğimizde karşımıza S Sarayı çıkmaktadır. S Sarayı'nın mimari özellikleri burada yerli ve yabancı kültürlerin mimari tekniklerinin birlikte kullanıldığını göstermektedir. Yapı, 32 metreden fazla bir uzunlukta ve 22 metreden biraz geniş olan kare şeklinde bir salona sahiptir. Mevcut kalıntılar dikkate alındığında salonunun çatısının iki sıra halindeki sütunlarla desteklendiği düşünülmektedir. Yapının bu özelliği onun Pers mimari geleneğinin önemli bir unsuru olan apadanaların ilk örneği olabileceğini akla getirmektedir. S Sarayı'nın salon kısmında siyah renkli taştan yapılmış sütun ayakları üzerinde yükselen beyaz taştan yapılmış sütunlar yer almaktadır. Yuvarlak halkalara sahip bu sütunların hayvan figürlü başlıklarla süslendiği tahmin edilmektedir. Salondaki en sağlam halde bulunan sütun 13.10 metre yüksekliğindedir (Stronach, 2013: 66-68; Stronach, 1985: 843-847).

S Sarayı'nın her bir salon duvarının ortasında bir tek giriş vardır ve bu dört adet revaklı giriş binayı çevrelemektedir. Kuzeydoğudaki giriş iki sıra halinde uzanan yirmi dört sütundan, güneybatıdaki yine iki sıra halinde uzanan on dört sütundan ve geri kalan iki giriş ise bunların sağ ve sol taraflarında iki sıra halinde uzanan sekiz sütundan meydana gelmektedir. S Sarayı'nın dört tarafının da revaklı bir yapıda oluşu onun bu yönünün İonia'daki mimari gelenekle ilişkilendirilmesine yol açmıştır. S Sarayı'ndaki merkez salonun iki köşesine inşa edilmiş olan iki oda, salonun kenar duvarlarına çaprazlama bir biçimde inşa

edilmiştir. Yapının giriş kapılarına koruyucu amaçla yapılan kabartmalar ise dikkat çekicidir. Kartal, aslan ve boğa gibi hayvanlara ait unsurlardan oluşan bu kabartmaların Asur sanatından etkilendiği anlaşılmaktadır (Stronach, 2013: 69; Stronach, 1985: 843-844).

“Kyros Sarayı” adıyla da bilinen P Sarayı, Pasargadai’daki yapıların ana parçalarından birisi olmasına rağmen şu net bir şekilde bilinmektedir ki, bu yapının inşası Büyük Kyros zamanında tamamlanamamıştır. Yapılan araştırmalar P Sarayı’nın inşasının I. Darius tarafından tamamlandığını göstermektedir. Dar bir girişe sahip otuz tane sütunun yer aldığı P Sarayı’nın salonu kısmı, uzunluğu ile ön plandadır. Sarayın revak kısmının tam ortasında bir tane taht koltuğu bulunmaktadır. Koltuğun oturma yönünün saray bahçesinin yer aldığı tarafa doğru olması koltuğun, kralın dinlenmesi ve eşsiz güzellikteki bahçeyi seyretmesi için yapıldığı ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Bu ihtimal ise P Sarayı’nın Büyük Kyros’un kişisel sarayı olabileceğini düşündürmektedir. P Sarayı’nın salonunda her biri altı sütundan oluşan beş sıra halinde uzanan sütunlar, siyah ve beyaz taştan yapılmış kare şeklindeki kaidelere ve yatay oluklu beyaz halkalara sahiptir. R Kapısı ve S Sarayı’nda olduğu gibi P Sarayı’nın iki ana girişinin yan taraflarına da kabartmalar yerleştirilmiştir. Bu kabartmalarda R Kapısı’nda olduğu gibi insan figürü ve Büyük Kyros’u niteleyen bir yazıt yer almaktadır. Kabartmadaki insan figürünün elinde tuttuğu şemsiye benzeri figür ise dikkat çekicidir (Stronach, 2013: 70-72; Briant, 2002: 89; Stronach, 1985: 845-846). R Kapısı kabartmaları ile P Sarayı kabartmaları bu yönleriyle S Sarayı’ndaki kabartmalardan ayrılmaktadır. Ayrıca kabartma ve yazıtlar üzerinde yapılan incelemelerde bunların Pasargadai’daki diğer bazı yapı parçaları gibi Büyük Kyros’un ölümünden sonra ve büyük olasılıkla I. Darius zamanında yapıldığı anlaşılmaktadır (Basello, 2013: 134; Briant, 2002: 89).

P Sarayı’nın kuzey tarafında geleneksel isimlendirme kapsamında “Süleyman’ın Hapishanesi” olarak isimlendirilen (Wiesehöfer, 2003: 51; Curtis, 2000: 39) ve arkeolojik incelemeler neticesinde bir ateşgâh olduğu yönünde güçlü belirtiler bulunan 14 metre yüksekliğinde bir kule yer almaktadır (Resim 8). Kare şeklinde taştan yapılmış bir taban üzerinde yer alan bu yapı iki taş kaide ile desteklenmektedir. Kulenin üzerindeki kalıntılar göz önünde bulundurulduğunda kulenin bir merdivene sahip olduğu düşünülmektedir. Bilim insanlarının bir kısmı bu kulenin bir ateşgâh olduğunu savunurken bir kısmı ise Büyük Kyros’un eşi Casandane’in mezarı olduğunu savunmaktadırlar (Boyce, 1984: 286; Stronach, 1978: 117; Briant, 2002: 86-93).

Pasargadai’in en kuzey ucunda ve aynı zamanda Büyük Kyros’un anıt mezarına en uzak mesafede geleneksel olarak “Süleyman’ın Annesinin Tahtı” olarak isimlendirilen taştan inşa edilmiş büyük bir platform bulunmaktadır (Resim 9). Büyük Kyros zamanında inşasının bitirilemediği anlaşılan bu yapının saray amacı taşıdığı düşünülmektedir. Yapının batı yönüne bakan tarafında taştan yapılmış büyük bir teras yer almaktadır. Bu yapının kuzeyine doğru gidildiğinde iki tane taş kaide ile karşılaşılmaktadır. Kireçtaşından inşa edilmiş 2 metre yüksekliğindeki bu kaidelerin ne amaçla inşa edildiği konusunda kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte dini bir amaca hizmet ettikleri düşünülmektedir. İnşalarının Büyük Kyros döneminde başlayıp başlamadığı konusunda ise bir kesinlik söz konusu değildir (Stronach, 2013: 60; Toteva, 2007: 45; Curtis, 2005: 32-33; Stronach, 1978: 13-141; Wiesehöfer, 2003: 51).

Pasargadai’da yer alan önemli mimari kalıntılardan bir diğeri de bahçelerdir. Dört parça alandan oluştuğu anlaşılan ve “saray bahçesi” olarak isimlendirebileceğimiz bu bahçelere ait kalıntıların büyük bir kısmı P Sarayı’nın hemen doğusunda yer almaktadır. Kalıntılar arasında bahçenin su ihtiyacını karşılamak amacıyla beyaz renkli taşlardan yapılmış uzun oluklar (Resim 10) ve bunların çevrelediği kare şeklindeki havuzlara ait mimari plan dikkat çekmektedir. Bahçelerin olduğu alanın iki yanında yer alan yollardan birisi A Evi denilen küçük sütunlu bir ev kalıntısına diğeri ise A Evi ile benzer özelliklere sahip B Evi ismi verilen mimari kalıntılara gitmektedir. Ayrıca yapılan arkeolojik çalışmalarda bahçelerin

belirli kısımlarında ağaç veya çiçek gibi unsurların var olduğunu düşündüren alanlara rastlanmıştır. Bahçelerin su ihtiyacının yakınlarda akmakta olan Pulvar Nehri'nden karşılandığı tahmin edilmektedir. Yapılan incelemeler neticesinde bahçelerin inşasının Büyük Kyros döneminde tamamlanamadığı anlaşılmaktadır (Stronach, 2013: 72-74; Briant, 2013: 11; Stronach, 1985: 846-847; Briant, 2002: 86; Toteva, 2007: 44). Eski Yunanlıların İngilizcedeki “paradise” (cennet) sözcüğünün temelini oluşturan “paradeisos” kelimesiyle tanımladıkları bu saray bahçelerinin Orta Çağ'da İran'da inşa edilmiş olan saray bahçelerinin ilk örnekleri oldukları varsayılmaktadır (Mieroop, 2006: 334; Curtis, 2000: 39).

Büyük Kyros'un Anıt Mezarı

Mimari tarzı, yapılış amacı ve diğer özellikleri dolayısıyla Pasargadai'daki en dikkat çekici yapı hiç şüphesiz Büyük Kyros'un anıt mezarıdır. Geleneksel olarak “Süleyman'ın Annesinin Mezarı” olarak isimlendirilen anıt mezar, Morghab Ovası'nın güneyindeki hâkim bir noktada yer alması dolayısıyla her yönden görülebilecek bir konumdadır. İonia ve Lydialı taş ustaları tarafından inşa edilen mezar, büyük taş bloklardan inşa edilmiş olmasıyla ve ihtişamlı mimari planıyla bir güç ve asalet izlenimi uyandırmaktadır (Dandamayev, 1989: 68; Stronach, 1978: 26; Villing, 2005: 237; Koch, 2004: 376-377; Curtis, 2005: 32-33). Mezar, altı basamaklı bir kaide ve üçgen çatılı mezar odası olmak üzere iki ana unsurdan meydana gelmektedir. Mezarın yüksekliği temel seviyesinden çatısının tepesine kadar 11.10 metredir. Mezar kaidesinin altı basamağının en altta olanının yüksekliği 1.65, ikinci ve üçüncü basamakları ise 1.05 metredir. Son üç basamağın her biri ise 57.5 santimetre yüksekliğe sahiptir. Mezar kaidesinin temeli 13.35 metre uzunlukta ve 12.30 metre genişliktedir. Kaidenin üzerinde yer alan mezar odasının temeli ise 6.40 metre uzunluğa ve 5.35 metre genişliğe sahiptir. Mezar odasının kapısının yüksekliği 1.39 metre, genişliği ise 78 santimetre olarak ölçülmüştür. Kapıdan mezara geçişteki ara kısmın uzunluğu 1.20 metredir. Mezar odasının uzunluğu 3.17, genişliği ve yüksekliği ise 2.11 metredir. Mezar odasının duvarları 1.50 metre kalınlığına sahiptir. Mezar odanın çatısı altındaki boş kısım 4.75 metre uzunluğa ve 85 santimetre yüksekliğe sahip olmak üzere ikiye bölünmüştür. Çatının kapak taşının ise kaybolduğu anlaşılmıştır (Stronach, 2013: 62; Dandamayev ve Lukonin, 1989: 242; Briant, 2002: 86; Stronach, 1978: 26-27; Dandamayev, 1989: 68).

Mezar kaidesini oluşturan en alt basamağın temelindeki kaba bir taş bandın mezar odasının temelini saran dar bir bandla mimari tarz açısından uyum içinde olduğu görülmektedir. Daha alttaki bandın taş blokların orijinal yüzeyi olduğu görülmektedir. Bu bandın 30 santimetre üzerinde yer alan taşın iyi cilalandığı anlaşılmaktadır. Mezar kaidesinin dört bir tarafındaki basamakların genişliğinde düzensizlikler söz konusudur. Bu düzensizliklerin en belirginleştiği yer, dördüncü basamağın kuzeydoğusunda yer almaktadır. Basamaklar, birleşme ve konumları bakımından mezarın dört bir yanında da benzer özellikler taşımaktadır ve bunun en net görüldüğü yer ikinci basamaktadır. Mezar odasını oluşturan taşların ilk sırası 1.30 metre, ikincisi 81 santimetre ve son ikisi ise sırasıyla 53 ve 52.5 santimetre yüksekliğindedir. Mezar odasının yapımında görülen bu düzen mezar odasının çatısında da görülmektedir. Çatıyı oluşturan sıralardan ilki, ikinci ve üçüncü sıradan daha yüksek yapılmıştır. Mezar odasının inşasındaki bu uyum mezar odasının özenle yapıldığını göstermektedir (Stronach, 1978: 27-31).

Mezar odasının kapısının çerçevesi zaman içinde gördüğü hasarlardan dolayı orijinalliğini yitirmiştir. Kapının en altında içe ve dışa dönük olarak yükseltilmiş dış bantlı girişin iki tarafında düz zeminli iki şerit yer almaktadır. Girişteki bandın iç kısmı 8 santimetre yüksekliğindedir ve kapı eşiğinin yüksekliğini bunun oluşturduğu düşünülmektedir. Bandın dış kısmı ise 15 santimetre yüksekliğindedir. Kapının yukarısındaki ters pervazın üzerinde bulunan ikili şerit hasar görmesine rağmen görülebilmektedir. Çatının, mezar odasının

duvarlarıyla birleştiği yerdeki pervazların önemli bir kısmı günümüze ulaşmayı başarmıştır. Çatının üstündeki 7 santimetrelilik tabakanın çatının en tepesine doğru kaybolduğu görülmektedir (Stronach, 1978: 31-34).

Çatının mezar odası kapısının olduğu taraftaki üçgen alınlığında bir disk kabartmasının kalıntıları bulunmaktadır. Bu kabartmanın üst yarısı, kaybolan kapak taşının üzerine inşa edilmiş olduğundan disk motifinin sadece alt kısmına ulaşılabilmiştir. Diskin alt kısmı göz önüne alındığında diskin tamamının dış yüzeyinde sıralı şekilde yer alan 24 tane üçgen biçiminde iz olduğu tahmin edilmektedir. Diskin iç kısmı oldukça hasar görmüştür ancak diskin üzerindeki gül yaprağını andıran iki motif sağlam bir şekilde günümüze ulaşmıştır. Bilim insanları disk üzerinde bulunan belirtilerden yola çıkarak bu diskin 24 yaprağı olan bir gül rozeti olduğunu ifade etmişlerdir. Rozetin dini bir amaç taşıyıp taşımadığı konusunda ise farklı görüşler bulunmaktadır. Uzaktan bakıldığında fark etmenin zor olduğu rozetin Büyük Kyros'un hükümdarlığı döneminde yapıldığı düşünülmektedir (Stronach, 2013: 63; Dandamayev, 1989: 68; Stronach, 1978: 35-37).

Büyük Kyros'un anıt mezarı hakkında arkeolojik kaynakların yanı sıra Antik Çağ yazarlarının eserleri vasıtasıyla da bilgi edinmekteyiz. Arrianos'un verdiği bilgilere göre Makedonya Kralı Büyük İskender, Büyük Kyros'un anıt mezarını iki kez ziyaret etmiştir (Arrianos, III. 18. 10). Bilim insanları tarafından M.Ö. 330 yılında yapıldığı düşünülen ilk ziyaret Persepolis'in ele geçiriliş sürecinde gerçekleşmiştir. İkinci ziyaretin ise M.Ö. 325 yılında Hindistan seferinden dönüşte yapıldığı öngörülmektedir (Briant, 2013: 10; Dandamayev, 1989: 69). Arrianos'un verdiği bilgilerden Büyük Kyros'un anıt mezarının soyulmasının Büyük İskender'in ilk ziyaretinden sonra yaşandığı anlaşılmaktadır. Büyük İskender'in, Büyük Kyros'un anıt mezarını ziyaret etmesi onun Büyük Kyros'un şahsına veya başarılarına karşı saygı duymuş olması ihtimalini doğurmaktadır. Strabon'un, Büyük İskender'in ordusundaki bazı kimselerin Büyük İskender'i "philokyros" yani Kyros'un arkadaşı olarak nitelediklerini belirtmesi bu ihtimali güçlendirmektedir (Strabo, 11. 11. 4).

Antik dönem yazarları arasında Büyük Kyros'un başkenti ve mezarı hakkındaki en ayrıntılı bilgileri Arrianos vermektedir. Arrianos'un, Aristobulos'tan öğrendiğini belirttiği bilgilerde Büyük Kyros'un başkenti ve anıt mezarı şu şekilde anlatılmaktadır: Pasargadai'da kralın bahçesinde Kyros'un mezarı yer almaktadır. Mezarın etrafında çeşitli ağaçlar ile uzun boylu otlardan oluşan bir koruluk vardır ve bu koruluğun içinden bir dere akmaktadır. Mezar dört köşelidir ve alt tarafı yontma taşlardan yapılmıştır. Yontma taşlardan yapılan kısmın üstünde bir bina bulunmaktadır ve binanın çok dar bir kapısı vardır. Binanın içinde Büyük Kyros'un ölüsünün konulduğu altın bir tabutun yanı sıra bir de sedye yer almaktadır. Ayakları soğuk işlenmiş altından yapılmış olan sedyenin üstü Babil'e özgü elbise ve örtülerle kapatılmış altına ise mor renkli postlar serilmiştir. Ayrıca sedyenin yanında Medlere özgü şalvarlar, koyu kırmızı ve başka renklerde giyecekler, altın ve değerli taşlardan yapılmış gerdanlıklar, küpeler ve kılıçlar vardır. Bunların haricinde bir de masa bulunmaktadır. Sedyenin ortasında, içinde Büyük Kyros'un ölüsünün olduğu tabut yer almaktadır (Arrianos, VI. 29. 1-7).

Yine Arrianos'un verdiği bilgilere göre, mezara doğru çıkan merdivenin yanında Maglar için yapılmış küçük bir ev vardır. Maglar burada Büyük Kyros'un mezarını korumakla görevlidir. Kral burada görevli olan Maglara her gün bir koyun, bir miktar şarap ve buğday unu ile Büyük Kyros için kurban edilmek üzere her ay bir at verirdi. Mezarın üzerinde "Ey İnsan, ben Pers İmparatorluğu'nun kurucusu ve Asya'nın kralı Kyros'um. Bu yüzden bana bu mezarı çok görme" yazan Persçe bir yazıt vardır. Makedonya Kralı Büyük İskender, Persleri yendikten sonra Büyük Kyros'un mezarını ziyarete geldiğinde gördükleri karşısında hem üzülmüş hem de büyük bir kızgınlık duymuştur. Çünkü mezarın yanına geldiğinde tabut ve sedye haricindeki her şeyin çalındığını, Büyük Kyros'un ölüsünün tabuttan dışarı çıkarıldığını ve tabutun ezilip parçalandığını görmüştür. Bu durum karşısında Büyük İskender mezar ve

tabutun eski düzenine sokulması için Aristobulos'u görevlendirmiş ve yapması gerekenleri; çalınan unsurların tekrar yerlerine konulması, tabutun tamir edilerek kapağının kapatılması, sedyenin şeritlerle örtülmesi, mezar kapısının zarar gören yerlerinin taşla örülüp balçıkla sıvandıktan sonra krallık mührüyle mühürlenmesi olarak belirlemiştir. Büyük İskender, Aristobulos'u görevlendirdikten sonra mezarın bekçiliğini yapan Magları yakalatarak mezara zarar verenlerin kim olduğunu öğrenmek için onlara işkence yaptırmıştır. Gördükleri işkenceye rağmen açıklayıcı bir cevap vermeyen Maglar, suçları ispatlanamadığı için Büyük İskender tarafından serbest bırakılmıştır (Arrianos, VI. 29. 4-9). Arrianos'un bahsettiği mezar yazıtının o dönemdeki varlığı Plutarkhos tarafından da doğrulanmaktadır (Plutarch, X. 69. 4.) fakat bu yazıt günümüze ulaşmamıştır (Garthwaite, 2011: 40).

Strabon'a göre Büyük İskender, Pers seferi sırasında Pasargadai'ya gelmiş ve burada Büyük Kyros'un mezarına rastlamıştır. Yine Strabon'un bahsettiğine göre Büyük Kyros'un mezarı, küçük bir kule şeklindedir ve mezarın bulunduğu alan ağaçlarla kaplıdır. Mezarın altında toprak, üstünde ise gömüt ve çatı vardır. Ayrıca mezarın dar bir girişi bulunmaktadır. Strabon'a göre Aristobulos, kralın emriyle bu dar girişten geçerek mezarın içini süslemiştir. Strabon'un Aristobulos'a dayanarak söylediklerine göre, mezarın içinde altın bir kanep, bir masa ile bardak, altın bir tabut, kıymetli taşlardan yapılmış takılar ve birçok kıyafet yer almaktadır (Strabo, XV. 3. 7). Strabon'un bu bahsettiklerinin devamı Arrianos'un anlattıklarının aynısıdır. Bunun nedeni Arrianos ve Strabon'un anlattıklarının temel dayanak noktasının aynı kişi yani Aristobulos olmasıdır.

M.S. 1. yüzyılda yaşamış Romalı tarihçi Quintus Curtius Rufus, *Historiae Alexandri Magni* (Büyük İskender Tarihi) isimli eserinde Büyük Kyros'un bir kalkan, bir kısa kılıç ve iki İskit yayından oluşan silahlarla birlikte gömüldüğünü belirtmektedir (Quintus Curtius, X. 1. 31). Ayrıca Gaius Plinius Secundus'a göre, Büyük Kyros'un mezarının doğuya dönük şekilde yapılması Magların önerisiyle olmuştur (Pliny, VI. 116).

Büyük Kyros'un anıt mezarı, farklı yer ve dönemlerde inşa edilmiş birkaç yapıyla mimari açıdan benzer özellikler taşımaktadır. Mezar amaçlı bu yapılardan birisi İran'da, ikisi ise Anadolu'da yer almaktadır. Bunlardan İran'da yer alan mezar yapısı, Buşehr eyaleti sınırları içerisindeki Bozpar ismi verilen kırsal bir alanda yer almaktadır ve M.Ö. 5. yüzyılda yapıldığı tahmin edilmektedir (Resim 11). Anadolu'daki benzer mezar yapılarından birincisi Sardes'tedir ve Sardes'in Persler tarafından ele geçirilişinden sonra inşa edildiği düşünülmektedir (Resim 12). İkinci benzer mezar yapısı ise Foça-İzmir karayolunun 7. kilometresinde yer alan kırsal bir alanda bulunmaktadır. "Taş Kule" olarak adlandırılan mezarın (Resim 13) M.Ö. 6. veya 5. yüzyıla ait olduğu sanılmaktadır (Briant, 2002: 84; Tekin, 2007a: 67; Boyce, 1988: 27; Yıldızhan, 2012: 150; Razmjou, 2005: 155).

Pasargadai'da ele geçen değerli buluntular burasının sıradan bir yerleşme olmadığını gözler önüne sermektedir. B Evi olarak bilinen yapının yakınındaki su küplerinden birisinin içinde Pers sanatını yansıtan çok miktarda değerli süs eşyası bulunmuştur. Bunlar arasında yaban keçisi başlı altın bilezikler, yine altından yapılmış küpe ve kolyeler, gümüş kaşıklar ve akik taşından yapılmış çeşitli süs eşyaları dikkat çekmektedir. Bunların haricinde buluntular arasında çeşitli toprak kaplar da mevcuttur. Bulunan süs eşyalarının M.Ö. 5. ve 4. yüzyıla ait oldukları düşünülmektedir. Toprak kapların ise Helenistik Dönem'de yapıldıkları tahmin edilmektedir (Stronach, 1985: 847; Curtis, 2005: 33).

Pasargadai, hem Pers İmparatorluğu'nun ilk başkenti oluşu hem de Büyük Kyros'un mezarına ev sahipliği yapması dolayısıyla Büyük Kyros'un ölümünden sonra da önemini korumuştur. Büyük Kyros'tan sonra gelen Pers kralları başkent olarak Susa ve Persepolis'i kullanmalarına rağmen Pasargadai'ı ayrıcalıklı bir konumda tutmayı sürdürmüşlerdir. Plutarkhos'un verdiği bilgilere göre II. Artakserkses, krallığını ilan etmek için düzenlediği taç giyme törenini Pasargadai'da düzenlemiştir ve Maglar bu törende aktif rol oynamışlardır (Plutarkhos, Artakserkses. III. 1-3). Bu durum Pasargadai'nın Büyük Kyros'tan sonraki

dönemlerde dini bir merkez olarak kullanıldığını göstermektedir. Ayrıca II. Artakserkses'in taç giyme törenini Pasargadai'da düzenlemesi, iktidarının meşruiyetini güçlendirmek istediğini akla getirmektedir (Kuhrt, 2012: 34; Curtis, 2000: 39).

SONUÇ

Pers İmparatorluğu'nun ilk başkenti olan Pasargadai'in inşasının tamamlandığı dönem arkeolojik verilerin yardımıyla belirlenmiş olsa da başkentin inşasına hangi tarihlerde başlanıldığı konusunda antik yazarlar farklı bilgiler vermektedir. Bununla birlikte yapılan arkeolojik çalışmalar Pasargadai'in inşasına Lydia Krallığı'nın yıkılmasından sonra başladığını göstermektedir ki, bu tarihin Yeni Babil Krallığı'nın ele geçirilişinden sonraya rastlaması çok muhtemeldir. Büyük Kyros'un Yeni Babil Krallığı'na son vermesinden sonra inşasına başlanan Pasargadai, Büyük Kyros'un ölümü üzerine kısmen yarım kalmış ve yarım kalan kısımlar I. Darius döneminde tamamlanmıştır.

İran'ın Fars Eyaleti sınırları içerisinde yer alan Pasargadai'a ilk ziyaret 15. yüzyılın ikinci yarısında yapılmış ve 20. yüzyılın hemen başında gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar neticesinde şehrin keşfi bilim dünyasına ilan edilmiştir. Yapılan araştırmalar Pasargadai'in inşasında farklı milletlerden insanların çalıştığını göstermektedir. Ayrıca şehrin inşasında hem yerli hem de yabancı mimari teknikler kullanılmıştır. Bu durum Pasargadai'in birden fazla kültürün bir araya geldiği ihtişamlı bir başkent olmasını sağlamıştır.

Başkent Pasargadai'da R Kapısı, S Sarayı, P Sarayı ve Büyük Kyros'un anıt mezarı olmak üzere dört ana yapı bulunmaktadır. Bu dört ana yapının haricinde; saray olduğu tahmin edilen inşası yarım kalmış bir yapı, dini özelliklere sahip bir kule, dört bölümden oluşan bir saray bahçesi, iki sütunun yer aldığı bir küçük yapı, A evi ve B evi olarak isimlendirilen iki küçük yapı ve Orta Çağ'a tarihlenen bir kervansaray vardır. Yapılar dağınık şekilde inşa edilmiştir ve yapıların bulunduğu alan toplamda 3 kilometre uzunluğa ve 2 kilometre genişliğe sahiptir.

Büyük Kyros'un anıt mezarı, diğer tüm yapıların güneyindedir ve bu konumuyla yapıların en uzağında yer almaktadır. Mimari tarzı, yapılış amacı ve diğer özellikleri dolayısıyla Pasargadai'daki en dikkat çekici yapı Büyük Kyros'un anıt mezarıdır. Antik Çağ yazarlarının verdiği bilgilere göre, Makedonya Kralı Büyük İskender, Büyük Kyros'un anıt mezarını iki kez ziyaret etmiştir. Yine Antik Çağ yazarlarına göre, Büyük Kyros'un anıt mezarı bir soygun neticesinde tahrip edilmiştir. Araştırmalar sonucunda İran ve Anadolu'da yer alan bazı yapıların Büyük Kyros'un anıt mezarıyla mimari bakımdan benzerlikler gösterdiği anlaşılmaktadır.

Pasargadai'da mimari yapıların yanı sıra çeşitli değerli eşyalar da bulunmuştur. Pasargadai, hem Pers İmparatorluğu'nun ilk başkenti oluşu hem de Büyük Kyros'un anıt mezarına ev sahipliği yapması dolayısıyla Büyük Kyros'un ölümünden sonra da önemini korumuştur.

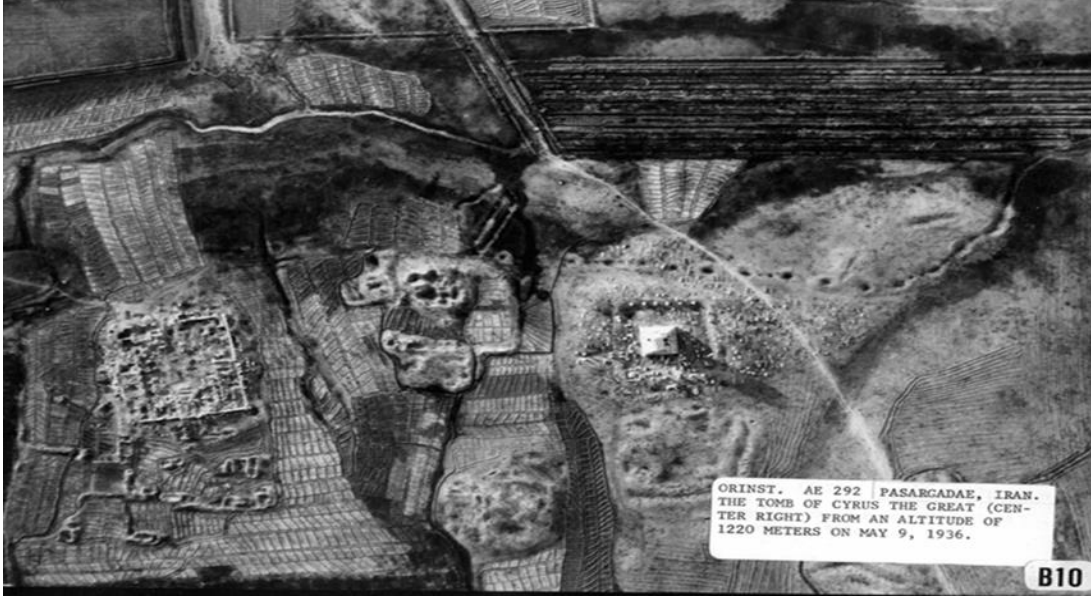
KAYNAKLAR

- Arrianos, F. (2005). İskender'in Seferi (Aleksandrou Anabasis), Çev: Furkan Akderin, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Basello, G. P. (2013). "Persçe: Bir Kral Üç Dil", Aktüel Arkeoloji, Sayı 36, s. 132-143.
- Boyce, M. (1988). "The Religion of Cyrus The Great", Achaemenid History, Volume 3, s. 15-31.
- Boyce, M. (1984). "Persian Religion in the Achemenid Age", The Cambridge History of Judaism, Volume 1, s. 279-307.
- Briant, P. (2013). "Cyrus the Great", Ed: Touraj Daryae, Cyrus the Great An Ancient Iranian King, Afshar Publishing, Santa Monica, s. 1-15.
- Briant, P. (2002). From Cyrus to Alexander A History of the Persian Empire, Eisenbrauns, Winona Lake, Indiana.
- Curtis, J. (2005). "The Archaeology of The Achaemenid Period", Ed: John Curtis and Nigel Tallis, Forgotten Empire: The World of Ancient Persia, The British Museum Press, London, s. 30-49.
- Curtis, J. (2000). Ancient Persia, British Museum Press, London.
- Dandamayev, M. A. (1989). A Political History of the Achaemenid Empire, E. J. Brill, Leiden.
- Dandamayev, M. A. and Lukonin, V. G. (1989). The Culture and Social Institutions of Ancient Iran, Cambridge University Press, Cambridge.
- Garthwaite, G. R. (2011). İran Tarihi, Çev: Fethi Aytuna, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Herodotos. (1983). Herodot Tarihi, Çev: Müntekim Ökmen, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Huff, D. (2004). "Pre-Islamic Quarry-and Stone-Technology in Iran", Ed: T. Stollner, R. Slotta, and A. Vatandoust, Persian Antiques Splendor Mining Crafts and Archaeology in Ancient Iran, Deutsches Bergbau-Museum Bochum, Bochum, s. 394-407.
- Koch, H. (2004). "Medes and Persians", Ed: T. Stollner, R. Slotta, and A. Vatandoust, Persian Antiques Splendor Mining Crafts and Archaeology in Ancient Iran, Deutsches Bergbau-Museum Bochum, Bochum, s. 372-381.
- Kuhrt, A. (2012). "Pers İmparatorluğu", Aktüel Arkeoloji, Sayı 25, s. 22-37.
- Kuhrt, A. (2009). Eski Çağ'da Yakınoğu Yaklaşık M.Ö. 3000-330, Çev: Dilek Şendil, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Kurtuluş, R. (2006). "Muzafferiler", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 31, s. 419- 420.
- Quintus, C. R. (1908). Historiae Alexandri Magni, Ed: Edmund Hedicke, Teubner, Leipzig.
- Mellink, M. (1988). "Anatolia", The Cambridge Ancient History, Volume 4, s. 211-233.
- Merçil, E. (2009). "Salgurlular", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 36, s. 29-31.
- Mousavi, A. (2013). "Pilgrimage to Pasargadae", Ed: Touraj Daryae, Cyrus the Great An Ancient Iranian King, Afshar Publishing, Santa Monica, s. 28-39.
- Pliny, (1942). Natural History, (Trans. by H. Rackham), Volume II: Books 3-7, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Plutarch. (1926). Lives: Aratus-Artaxerxes-Galba-Otho, Translated by Bernadotte Perrin, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Plutarch. (1919). Lives: Demosthenes and Cicero and Alexander and Caesar, Translated by Bernadotte Perrin, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Razmjou, S. (2005). "Religion and Burial Customs", Ed: John Curtis and Nigel Tallis, Forgotten Empire: The World of Ancient Persia, The British Museum Press, London, s. 150-180.

- Roaf, M. (1996). *Mezopotamya ve Eski Yakınoğu*, Çev: Zülal Kılıç, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Sarkhosh Curtis, V. (2005). "The Legacy of Ancient Persia", Ed: John Curtis and Nigel Tallis, *Forgotten Empire: The World of Ancient Persia*, The British Museum Press, London, s. 250-263.
- Strabo. (1930). *Geography*, (with an English translation by Horace Leonard Jones), Volume 7, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Strabo. (1928). *Geography*, (Translated by Horace Leonard Jones), Volume 5, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Stronach, D. (2013). "Cyrus and Pasargadae", Ed: Touraj Daryaee, *Cyrus the Great An Ancient Iranian King*, Afshar Publishing, Santa Monica, s. 53-77.
- Stronach, D. (1985). "Pasargadae", *The Cambridge History of Iran*, Volume 2, s. 838-855.
- Stronach, D. (1978). *Pasargadae: A Report on the Excavations Conducted by the British Institute of Persian Studies from 1961 to 1963*, Clarendon Press, Oxford.
- Tekin, O. (2007). "Satraplar Anadolu'su", *Arkeoatlas*, Sayı 6, s. 62-73.
- Toteva, G. D. (2007). "Pers Kentleri ve Sanatı", *Arkeoatlas*, Sayı 6, s. 36-53.
- Mieroop, M. V. (2006). *Antik Yakınoğu'nun Tarihi*, Çev: Sinem Gül, Dost Kitabevi, Ankara.
- Wiesehöfer, J. (2003). *Antik Pers Tarihi*, Çev: Mehmet Ali İnci, Telos Yayıncılık, İstanbul.
- Villing, A. (2005). "Persia and Greece", Ed: John Curtis and Nigel Tallis, *Forgotten Empire: The World of Ancient Persia*, The British Museum Press, London, s. 236-249.
- Yazır, E. H. (2010). *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*, Merve Yayınları, İstanbul.
- Yıldızhan, H. (2012). "İonia'da Persler", *Aktüel Arkeoloji*, Sayı 25, s. 146-151.

EKLER

Resim 1: Pasargadai Şhrinin Kalıntıları

Kaynak: http://oi.uchicago.edu/gallery/iran-aerial-survey-flights#10B10_72dpi.png

Resim 2: Büyük Kyros'un Anıt Mezarının Ön Tarafı

Kaynak: <http://www.bible-history.com/archaeology/persia/tomb-of-cyrus-great-1.jpg>

Resim 3: Büyük Kyros'un Anıt Mezarının Arka Tarafı

Kaynak: <https://persiannomad.files.wordpress.com/2015/05/dsc00928.jpg>

Resim 4: Kanatlı İnsan Kabartması

Kaynak: <https://ssl.panoramio.com/photo/16148256>

Resim 5: R Kapısı İsimli Yapının Kalıntıları

Kaynak: http://ids.si.edu/ids/deliveryService?id=FS-FSA_A.6_04.GN.0417

Resim 6: S Sarayı İsimli Yapının Kalıntıları

Kaynak: <http://dreamview.net/dv/new/photos.asp?ID=103951>

Resim 7: P Sarayı İsimli Yapının Kalıntıları

Kaynak: <http://www.ancient.eu/uploads/images/262.jpg?v=1431031744>

Resim 8: Ateşgâh İsimli Tapınağın Kalıntıları

Kaynak:

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Iran_2007_116_Pasargadae_The_%22prison_of_Solomon%22_\(1731698125\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Iran_2007_116_Pasargadae_The_%22prison_of_Solomon%22_(1731698125).jpg)

Resim 9: Saray Olduğu Düşünölen Yapının Kalıntıları

Kaynak: http://www.cais-soas.com/CAIS/Images2/Achaemenid/Pasargadae/pasargadae_tall-i-takht10.jpg

Resim 10: Pasargadai Şehrinin Bahçesini Sulamakta Kullanılan Olukların Kalıntıları

Kaynak: https://solesister3a.files.wordpress.com/2014/10/img_5111-ed.jpg

Resim 11: Bozpar'daki Mezar Yapısı

Kaynak: http://cdn.yjc.ir/files/fa/news/1391/12/15/892697_474.jpg

Resim 12: Sardes'teki Mezar Yapısı

Kaynak: <http://ids.lib.harvard.edu/ids/view/400955144?height=2000&width=2000>

Resim 13: Foça'daki Mezar Yapısı

Kaynak: <http://www.foca.bel.tr/tayosis/userfiles/images/Pers%20Mezar%20An%C4%B1t%C4%B1.jpg>